

Borgerlønn – en god idé hvis tid ikke kommer?

Aslak Syse

1. Preludium og introduksjon

Jeg er av Jussbuss blitt oppfordret til å skrive rimelig kort om forslaget om å innføre «borgerlønn» som ledd i den norske velferdspolitikken.⁴⁶ Med borgerlønn forstås i denne sammenhengen kontantoverføringer til landets borgere uten at det ligger arbeid eller annen form for tjenesteyting til grunn for utbetalingen. Borgerlønn skal heller ikke være avhengig av mottakerens innsats for å være fortsatt berettiget. Wikipedia definerer borgerlønn slik:

«Garantert grunninntekt, på norsk tradisjonelt ofte kalt borgerlønn eller borgerinntekt, også kalt negativ inntektsskatt, er en økonomisk ytelse til alle innbyggere i et samfunn, tenkt som en betingelsesløs og universell grunninntekt som utbetales uavhengig av sosial status og som er høy nok til at de som mottar den, kan leve et liv i verdighet og med mulighet for å delta i samfunnet.»

Denne definisjonen tydeliggjør ikke at markedet og arbeidslivet for øvrig fungerer som normalt. Borgerlønnen er således en minimumsinntekt alle får. Alle som har en arbeidslønn (det vil i dagens samfunn være de fleste), vil ha en samlet inntekt til dels betydelig over borgerlønnen.

Opplegget er greit. I punkt 2 vil jeg i hovedsak framheve argumenter for å innføre en borgerlønnsordning, mens jeg i punkt 3 har samlet argumenter mot en slik innføring.

Temaet er jo aktualisert ved at Covid-19-pandemien har ført til omfattende utbetalinger fra det offentlige i form av dagpenger og bedre permitteringsregler, samt særlige regler om sykepenger og omsorgspenger. Samtidig har FN foreslått bruk av borgerlønn i utviklingsland for å bøte på tiltakene under pandemien.⁴⁷ I Tyskland og Spania er det igangsatt forsøk under Covid-19.⁴⁸ Vi har også sett tilløp til såkalt alternativ sosialhjelp i kommuner i Norge.⁴⁹

⁴⁶ Jeg takker Erling Kjelland, Anders Løvlie og Astri Syse for kommentarer til utkast til denne artikkelen.

⁴⁷ <https://www.aftenposten.no/verden/i/OpGjpk/undp-foreslaar-borgerloenn-for-aa-beskytte-fattige-under-koronapandemien> (Søkedato 11.09.21).

⁴⁸ <https://www.businessinsider.com/germany-begins-universal-basic-income-trial-three-years-2020-8?r=US&IR=T> (Søkedato 11.09.21).

⁴⁹ <https://www.varden.no/meninger/skien-vil-teste-ut-borgerloenn-en-ordning-som-strider-mot-et-helt-sentral-prinsipp-i-norge/> (Søkedato 11.09.21).

Men: Før jeg går løs på dette spennende temaet, vil jeg benytte anledningen til å gratulere Jussbuss med 50-årsjubileet!

Jeg har ingen bakgrunn som tidligere jussbusser. Da jeg frekventerte sentrumsbygningene i årene 1965–1968, var det for å studere medisin. Hele første avdeling, dvs. anatomi, kjemi og fysiologi, sentrale grunnlagsfag for den etterfølgende kliniske undervisningen, foregikk i sentrumsbygningene. Men de forlot jeg i 1968 da undervisningen ble «klinisk», dvs. skjedde på sykehus og i møte med virkelige pasienter, ikke bare via knokler, ledd og preparater, og de likene som ventet oss for nærmere dissekering og hørte til anatomiundervisninga i Midtbygningens bakre (edlere) deler.

I Auditorium 13 hadde vi våre anatomiforelesninger med preparater, mens disseksjon av likene forgikk i øverste etasje samme inngang.

Men vi møtte jusstudentene i Aula-kjelleren. De var velkleddede og velsoignerte. Det var ikke noe problem å se hvem som studerte juss og hvem som studerte medisin. Vi hadde heller ikke noen stor, rød, tung bok under armen å vise fram under lunsjen.

Det var først som tilsatt ved Institutt for offentlig rett fra 1989 at jeg fikk forståelse for virksomheten til Jussbuss. Ikke minst har det vært fine møter med ulike jussbusser i fengselsgruppa fordi jeg hele tiden beholdt tilhørigheten til KROM der jeg ble styremedlem allerede i 1970 fram til flytting til Kirkenes sommeren 1972 for å starte opp den obligatoriske turnustjenesten.⁵⁰ I Finnmark ble jeg i 19 år, med et avbrekk som lege på landsbygda i Zimbabwe i 1984–85.

Fengselsgruppa i Jussbuss har vært fast vorspiel-inventar – eller kanskje æresgjester – på de årlige KROM-seminarene, der vertskapet («professorhytta») holder kulturelt vorspiel for ungdommen, i alle fall for de som har gått den obligatoriske skistafetten. Men denne slags kombinasjon av fagkritisk seminarvirksomhet og kulturfylt selskapelighet har dessverre koronaen nå satt på vent.

Nok om dette, det er jo borgerlønn bidraget mitt skulle handle om, og da må temaet først ses fra den positive siden (pro & contra).

2. Dagens utfordringer på velferdsområdet – og det gode med borgerlønn

2.1 Velferdsretten og økonomiske stønader

Det er en rekke personer som fra starten av livet, eller i barne- og ungdomsårene eller i de viktige, formative voksenårene kjenner eller utsettes for at noe «glipper». De får ingen «sømløs» overgang fra småbarn til skolebarn til videregående til student til arbeidslivet, som foreldres forventninger ofte er. Slik kan en ung voksen også få sine forventninger brutt.

⁵⁰ Rett før flyttinga til Finnmark fikk jeg utgitt boka «Kan fengsel forsvares?», en gjennomarbeidet artikkelsamling basert på bidrag fra en KROM-konferanse. Dette er en flott boktittel som KROMs «far», Thomas Mathiesen, gjenbrukte i 1984. Men, jeg var bra stolt av å få utgitt en KROM-bok på PAX forlag bare 25 år gammel, og så klar for Finnmarkseventyr.

Det er blant annet medfødte tilstander, eller alvorlige skader og sykdommer i barne- og ungdomsårene som ofte fører til at det er vanskelig å få gjort nytte for seg, i alle fall på en måte som gjør at det utløser rett til rimelig godtgjøring for innsatsen.

I et velferdssamfunn som vårt har vi en rekke ytelser for å kunne reparere for ettervirkninger av sykdommer og skader, ofte innbefattet i den vide sekken «attføring»; man skal føres «att» ende (til arbeidslivet) – eller som det nå heter: arbeidsavklarings(penger) – eller rehabilitering (bli habil igjen). Det finnes fremdeles mer negativt ladede ord som er i bruk for ulike tilstander. Et godt eksempel er invalid, jf. invaliditetstabeller, der det reelle innholdet er at man ikke er valid eller gyldig, mens ufør vel «bare» viser til at man ikke er arbeidsfør.

De økonomiske kompensasjonsordningene som kan avhjelpe manglende arbeidsinntekt, har imidlertid i vårt system ulike *inngangsvilkår*. Sykdom, skade og lyte som er eksemplifisert ovenfor er velkjent som inngangsvilkår til folketrygdens *sykdomsbaserte ytelser*.⁵¹ Disse krever stort sett at man først har opptjent rettigheter gjennom egen arbeidsinnsats. Det samme er tilfellet for dagpenger ved arbeidsledighet.

En annen gruppe stønader i folketrygden er de *familiebaserte ytelsene* som, i stadig mer begrensede tidsrom, kan gis til mor eller far som er alene med omsorg for barn og uten tilstrekkelig inntekt, og stønader knyttet til graviditet og fødsel. Retten til den viktige ytelsen *foreldrepenger* er knyttet til at man har tjent opp rettigheter flere uker før fødselen. Slike stønader vil derfor ikke være så aktuelle for personer som sliter med å komme inn i arbeidslivet på grunn av fysiske, psykiske eller sosiale utfordringer.⁵² Det samme er tilfellet for trygdeytelsen som ytes ved høy alder, alderspensjon fra folketrygden som da er en grunnleggende ytelse (se ftrl. kap. 19 om basispensjon (ftrl. § 19-5) og om minste pensjonsnivå (ftrl. § 19-8)) som kan suppleres av opptjente rettigheter i arbeidsforhold før oppnådd pensjonsalder. Men selv om garantipensjonen ikke har krav til forutgående inntekt, innebærer ikke denne pensjonen «garanterte» minsteytelser; størrelsen er helt avhengig av botid i Norge.⁵³

Grunnloven § 110 første ledd fastslår at «[s]tatens myndigheter skal legge forholdene til rette for at ethvert arbeidsdyktig menneske kan tjene til livets opphold ved arbeid eller næring. Den som ikke selv kan sørge for sitt livsopphold, har rett til støtte fra det offentlige.»

Det er her klart at retten til støtte fra det offentlige er ment å være subsidiær, dvs. kun kommer den/de til gode som ikke selv kan sikre sitt livsopphold gjennom eget arbeid eller egen næringsvirksomhet.

Med livsopphold menes utgifter til det løpende, daglige livsopphold eller grunnleggende behov, som boutgifter, strøm og oppvarming, bolig- og innboforsikring, mat og

⁵¹ Kjønstad, Syse, Kjelland: *Velferdsrett I. Grunnleggende rettigheter, rettsikkerhet og tvang*, 6. utg., Gyldendal 2017. Se særlig kapittel 6 «Sykdomsbaserte trygdeytelser».

⁵² Kjønstad, Syse, Kjelland 2017 op.cit., kapittel 7 «Trygdeytelser på bakgrunn av barneomsorg og familieforhold».

⁵³ Det er et vilkår for rett til minste pensjonsnivå at vedkommende har minst fem års trygdetid. Fullt minste pensjonsnivå ytes til den som har minst 40 års trygdetid. Dersom trygdetiden er kortere, blir minste pensjonsnivå tilsvarende mindre. Flyktninger og andre med kortere botid må derfor over på andre, og mindre rettighetspregede ytelser, som økonomisk sosialhjelp og supplerende stønad, se lov om supplerende stønad til personar med kort butid i Noreg. Her finnes en rett til minsteytelse, men det skal en skjønsmessig vurdering til i tillegg til at annen inntekt går til fratrekk krone-for-krone.

drikke, klær og sko, husholdnings- og hygieneartikler, internett og telefon, relevante fritidsaktiviteter, fritidsutstyr til barn, og reiseutgifter, som blant annet omfatter bruk av offentlig kommunikasjon i forbindelse med daglige gjøremål.

Men det er ikke folketrygdloven, som korrekt omtales som «Grunnmuren i den moderne velferdsstaten»,⁵⁴ som dekker opp for de som faller utenfor de forannevnte inngangsvilkårene.

Fra gammelt av har det vært skilt mellom *verdige* trengende og *uverdige* trengende.⁵⁵ Fattighjelpen har en lang historie. De første fattiglovene kom i 1845, og det ble bygget arbeidshus og tukthus for arbeidsuvillige eller folk som hadde seg sjøl å takke for sin miserable tilstand. Legdsystemet var en del av dette, der man auksjonerte bort fattigfolk til privat omsorg til den som krevde lavest kompensasjon.

Helt fram til sosialomsorgsloven av 1964 var det offentlige (lokale) myndigheter som vurderte på et fritt skjønnsmessig grunnlag om fattigfolk var berettiget til støtte eller ikke.

Dette skillet mellom verdige og uverdige er blitt gradvis mindre, men for personer som ikke faller innenfor stønadformene i folketrygdloven, går retten til stønad fram av en egen sosialtjenestelov (stjl.). Denne loven gir ikke klare rettigheter slik folketrygdloven gjør.

Mens det på Nav-kontorene er statlige tjenestefolk som tar stilling til om folk har rett til stønader fra folketrygden, er det kommunalt ansatte på de samme Nav-kontorene som vurderer og tar stilling til om økonomisk sosialhjelp etter sosialtjenestelov skal gis basert på skjønn. Riktignok har staten gitt veiledende stønadssatser, men som er understreket i det tilhørende rundskrivet:⁵⁶

«Økonomisk stønad etter lov om sosiale tjenester i arbeids- og velferdsforvaltningen er en skjønnsmessig ytelse, jf. lovens § 18 første ledd. De kommunale sosiale tjenestene i NAV-kontoret har både rett og plikt til å utøve skjønn når de vurderer om det skal ytes stønad, og ved utmåling av stønaden. Satsene i de veiledende retningslinjene må derfor betraktes som et veiledende utgangspunkt for det skjønn som skal utøves. Dersom stønadsbeløpet til arbeidsfør mottaker er på nivå med, eller over, hva mottakeren kan forventes å få gjennom arbeid, må det foretas en særskilt vurdering av nivået og krav til aktivitet.»

Aktivitetsplikten til mottakere av sosialstønad, er både lovfestet i stjl. §§ 20 og 20 a, og nærmere understreket ved følgende setning over: «Dersom stønadsbeløpet til arbeidsfør mottaker er på nivå med, eller over, hva mottakeren kan forventes å få gjennom arbeid, må det foretas en særskilt vurdering av nivået og krav til aktivitet.»

Også klagereglene er høyst ulike. Mens Nav stat har egne klageorgan, og avslag kan videresendes kostnadsfritt til behandling i Trygderetten som har full kompetanse, er det

54 Se Ellingsæter, Hatland, Haave og Stjernø: *Den nye velferdsstatens historie. Ekspansjon og omdanning etter 1966*, Gyldendal 2020 s. 35 flg.

55 Kjønstad, Syse, Kjelland 2017 op.cit., kapittel 9 «Fattigdomsbekjempelse, økonomisk sosialhjelp og kvalifiseringsstønad». Se særlig s. 401–03.

56 ASD Rundskriv 2020-2, datert 21. desember 2020.

Statsforvalteren som er klageinstans etter stjl. § 48. I disse sakene har Statsforvalteren begrenset kompetanse:

«Statsforvalteren kan prøve alle sider av vedtaket. Når det gjelder prøvingen av det frie skjønn, kan Statsforvalteren likevel bare endre vedtaket når skjønnets er *åpenbart urimelig* (uth. her).»

Jeg har påpekt det «åpenbart urimelige» i dette unntaket fra forvaltningslovens (fvl.) alminnelige klagesaksregler.⁵⁷ Men etter den tid er det vedtatt endringer i fvl. § 34 andre ledd, hvor bestemmelsen etter 2018 lyder:

«Der statlig organ er klageinstans for vedtak truffet av en kommune eller fylkeskommune, skal klageinstansen legge stor vekt på hensynet til det kommunale selvstyre ved prøving av det frie skjønn. Det skal fremgå av vedtaket hvordan klageinstansen har vektlagt hensynet til det kommunale selvstyret.»

Man kan diskutere om det i dag er forskjell mellom listen «åpenbart urimelig» og betydningen av «stor vekt på det kommunale selvstyret». I vår sammenheng er dette spørsmålet irrelevant, fordi vedtak etter folketrygdloven fattes av statsansatte der det ikke foreligger en tilsvarende begrensning i klageinstansens kompetanse.

Fremdeles ser man forskjellen mellom verdige og uverdige ved at vedtak med størst innslag av skjønn, og rettet mot de aller fattigste, har dårligere klageregler enn det som ellers gjelder.

2.2 Borgerlønn som en god og hensiktsmessig løsning?

Å gi en vurdering av borgerlønn som den rette utfordringen til å møte fattigdomsproblemer og andre utfordringer som velferdsstaten står overfor, vil måtte hvile på en rekke empiriske og verdimeslige premisser. Tilnærmingen her er mer normativ, og eventuelle virkninger ved innføring av borgerlønn er vanskelig å vurdere a priori.

Det er en rimelig antakelse at *borgerlønn* vil gjøre slutt på, eller i alle fall nedbygge, skillet mellom verdige og uverdige mottakere. Hovedpoenget er at alle blir vurdert som likeverdige. Ungdom kan studere uten behov for studielån, og folk som ønsker å etablere ny næringsvirksomhet kan gjøre det uten dagens risiko for plutselig å stå på bar bakke.

Borgerlønn vil kunne gjøre slutt på, eller i alle fall nedbygge, skillet mellom verdige og uverdige mottakere. Et mål må være at alle blir vurdert som «likeverdige». Om så blir tilfelle er ikke et normativt, men et empirisk spørsmål.

Det mest sannsynlige alternativet i Norge vil nok være at innbyggerne får utbetalt borgerlønn på et nivå som dekker forventede, gjennomsnittlige utgifter til livsopphold. Så blir det et spørsmål om det vil skje en inntektsprøving som for flere trygdeytelser i dag, dvs. at borgerlønnen fratrekkes en bestemt prosent av årets opptjente inntekter av arbeid, næring og kapital.

57 Syse, Aslak: «Klageinstansens kompetanse og (u)verdiges retts(u)sikkerhet i velferdsretten». I: *Undring og erkjennelse. Festskrift til Jan Fridthjof Bernt 70 år*. Fagbokforlaget 2013. s. 691–704.

I tillegg må det gis fastsatte tillegg for forsørgeransvaret for barn i ulike aldre, mens hver forelder minst vil motta ytelser opp til nivået for borgerlønn.

Utmålingsarbeidet kan derved stort sett foretas maskinelt idet det i begrenset grad skal utøves skjønn. Hele utmålings- og utbetalingsprosessen kan flyttes til skatteetatens kontorer. Tallrike Nav-ansatte vil bli uten arbeid, og det blir et vesentlig mindre velferdsbyråkrati.

Andre klare fordeler, i tillegg til det overordnede – oppjustering av uverdige trengende og en storstilt nedbygging av byråkratiet (Nav stat og kommune, lånekassa mv.) – er flere. Her kan nevnes som særs viktig at borgerlønn, om den legges på et tilstrekkelig høyt nivå, må anses som det beste virkemiddel for å hindre fattigdom, både for enslige og for familier.

Fattigdom i barnefamilier er et reelt og økende problem i Norge ved at stadig flere barn vokser opp i familier med varige lave inntekter.⁵⁸ Nær 111 000 barn (11,3 prosent) prosent bodde i 2018 i husholdninger med vedvarende lavinntekt, definert som en inntekt som over en periode på tre år er lavere enn 60 prosent av medianinntekten (SSB 2020). Det er i byene påvist store geografiske forskjeller med opphopning av negative levekår i enkelte boområder, se NOU 2020: 16 *Levekår i byer – Gode lokalsamfunn for alle*.

Andre viktige fordeler er det fremdeles vil lønne seg å studere og å arbeide, men det noe svakere incitamentet fører til at dette kan gjøres i mer motiverte livssituasjoner og ikke som et stadig påliggende krav som kan føre til tap av studielån og krav om tilbakebetaling, eller utestengning fra retten til dagpenger fordi man slutter i arbeid «uten særlig grunn».

Sosial dumping vil ikke lenger være et presserende problem. På den andre siden vil kanskje enkelte arbeidsgivere prøve å senke lønna fordi staten uansett garanterer «minstelønn». Men en for lav lønn vil neppe virke som noe arbeidsincitament idet utbyttet vil bli det samme, borgerlønna.

Uansett vil fagbevegelsen ha en viktig funksjon for å hindre at borgerlønn fører til økt kapitaloppbygging på private hender og tilsvarende økende utgifter for det offentlige. Noe av dette kan forhindres gjennom intensivert beskatning av høyere inntekter og formuer, nettopp for å dekke opp for felles, gratis velferdsgoder (barnehage, skoler, borgerlønn, helsevesen mv.).

Ut fra de siste lovendringer om krav til minst fem års botid i Norge for ulike typer stønader (aleneforsørger, uførepensjon, kontantstøtte mv.), vil det vel lett bli et krav om fem års opptjeningsstid for å utløse rett til borgerlønn. Dette vil kunne fullt ut begrunnes i innvandringspolitiske hensyn. For å beskytte staten mot helt uforutsette utgifter, kan ikke innføring av borgerlønn bli et incitament til økt innvandring.

Eksportabilitet av borgerlønn vil også reise egne problemer, jf. Nav-skandalen som fremdeles er under opprulling. Kan man med rimelig grunn bo storparten av året i et lavkostland – i eller utenfor EØS-området – og samtidig motta borgerlønn basert på norske leviekostnader?

Borgerlønn vil videre, som et positivt element, føre til at «gratisarbeid» i omsorg for barn og annet gratisarbeid kvinner som regel nedlegger i familien og for samfunnet, nå blir «avlønnet». Ved at begge i et samboer- eller ektepar får hver sin borgerlønn, vil også likestillingen mellom kjønnene i praksis kunne styrkes.

⁵⁸ Se Aslak Syse: «Årsartikkel om lovendringer, lovforslag og stønader», i *Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernrettslige spørsmål (FAB)* nr. 1 for 2020 s. 7–37.

Samtidig vil borgerlønn fra 18- eller 20-års alder være et incitament til at barnefødsler ikke utsettes ut fra økonomiske vurderinger, dvs. til at man har opptjent rettigheter til foreldrepenge, eller av andre grunner. Parallelt med en lavere fruktbarhet har det gjennom det siste tiåret vært en økning i kvinners fødealder.⁵⁹ Borgerlønn kan være et effektivt mottrekk mot denne utviklingen.

Flere hevder at borgerlønn samtidig vil føre til et minsket forbruk og derved være positivt for klima og miljø.

Videre vil flere kunne delta i frivillig arbeid. Dette er jo mer formodninger enn noe som kan fastslås apriorisk. I alle fall har de forsøk som er utprøvd, skjedd i så liten skala, at det ikke er mulig å konkludere sikkert i så måte.⁶⁰ I enkelte land har den økonomiske utrykgheten knyttet til koronapandemien igjen aktualisert spørsmålet om borgerlønn. Spania innførte en borgerlønnsordning som den spanske staten regner med at 1,6 millioner innbyggere vil kunne nyttiggjøre seg av fra 1. juni 2020.⁶¹ Hvorvidt andre land følger etter, blir spennende å følge med på. Også flere andre land, inkludert USA, har sendt eller skal sende innbyggerne (særlig fattige borgere) sine universelle kontantoverføringer for å kompensere for inntektstap og for å stimulere økonomien. Disse ordningene er midlertidige, i motsetning til borgerlønn. Financial Times har imidlertid tatt til orde for denne typen radikale reformer i møte med koronakrisen i en lederartikkel fra våren 2020.⁶²

Et annet positivt moment er at tilliten til staten kan øke, og de sosiale spenningene i samfunnet kan reduseres. Dette er et viktig poeng når man ser hvordan store klasseforskjeller og manglende tillit avspeiler seg i politikk og folkelig motstand i tidligere øst-europeiske land, til dels også i mellom- og søreuropeiske land, og ikke minst demonstrert i USA, forut for valget og ikke minst i etterkant av valget med de påfølgende opptøyene.

3. Hvorfor motstand mot borgerlønn?

Med de mange gode argumenter for borgerlønn, skulle man tro at veien var godt brolagt for en forsøksvis innføring av dette, for eksempel i et større prøvetryk som Trøndelag. Min spådom og tro er at dette neppe vil skje de første tiårene, dvs. innen såkalt overskuelig framtid.

Som en eksemplarisk studentbesvarelse skal jeg bruke kortere tid på å argumentere for den løsningen jeg klart ser, nemlig ingen forsøksvis eller mer omfattende innføring av borgerlønn til erstatning for våre nåværende velferdsytelser og -stønader.

Det er få, men prinsipielle og dypt rotfestede verdier som «slår ut» de mange gode argumentene jeg presenterte for borgerlønn. En av 1800-tallets store intellektuelle, og en av sosiologiens grunnleggere, Max Weber (1864–1920) postulerte blant annet hvordan «den kapitalistiske ånd» hadde utviklet seg fra en protestantisk pliktetik. Han beskriver

⁵⁹ Astri Syse: «Statens rolle i familiers valg», *FAB* nr. 3-4 for 2020, s. 167–172.

⁶⁰ Ingeborg Eliassen og Sven Egil Omdal: *Borgerlønn – ideen som endrer spillet*, Res Publica 2019.

⁶¹ *Spania i dag*, se <https://www.spaniaidag.no/2020/05/31/borgerlo-nn-innfores-fra-1-juni/> (Søkedato 11.09.21).

⁶² *Financial Times*, Virus lays bare the frailty of the social contract, se <https://www.ft.com/content/7e1f769a-74dd-11ea-95fe-fcd274e920ca> (Søkedato 11.09.21).

kapitalistens tenkemåte som rasjonell, men samtidig preget av en kallsfølelse: Kapitalistens moral tillater at den enkelte karer til seg stor rikdom. Samtidig kreves nøysomhet i det personlige forbruket. Resultatet blir kapitaloppsamling, sparing og investering, i stedet for luksuriøst forbruk.⁶³

Og allerede i første Mosebok, kapittel 3 vers 19, sier Gud til Adam «I ditt ansikts sved skal du ete ditt brød», og forviser menneskene fra Edens hage. Siden har dette vært mannens og kvinnens straff: Den ene skal føde i smerte, den andre skal arbeide seg svelt. Ordet «Labour» på engelsk betyr både fødselsrier og arbeid.

Også arbeiderbevegelsen har i sin kamp for rettferdighet kjempet fram (etter hvert) 8-timersdagen og tariffløner som kunne forsørge arbeideren og familien. Overordnet har det vært samme kallsmotto: «Gjør din plikt! Krev din rett!», – og i denne rekkefølgen! Dette har utgjort for- eller baksideteksten på mang en fagforeningsfane⁶⁴, og heller ikke uventa er dette tittelen på selvbiografien til LOs anerkjente leder Yngve Hågensen.⁶⁵

I et høykostland som Norge vil innføring av borgerlønn være langt mer kostnadskrevene enn i et lavkostland med samtidig lave lønninger. Dette vil kreve store inntekter for det offentlige, noe som i hovedsak kan skje ved økning av skatter/avgifter eller stor tæring på oljefondet. Selve borgerlønnen kan jo ikke vesentlig beskattes. Så de forsøkene som er planlagt og eventuelt i gang, er enten i lavkostnadsland eller rettet bare mot de aller fattigste og arbeidsledige.

Det vil i en eventuell framtidig diskusjon både fra høyre- og venstresiden bli lagt vekt på at rettigheter skal «opptjenes», eller rettene «fortjenes». Det er ingen tilfeldighet at de to tradisjonelt største partiene (Arbeiderpartiet og Høyre) begge i velferdspolitikken har gitt «arbeidslinja» prioritet foran «trygdelinja». Det skal alltid være mer lønnsomt å arbeide enn å motta trygdeytelser. Dette «skal» gjelde uavhengig om arbeidsledigheten er selvforskyldt eller ikke, og uavhengig om den skyldes sykdom eller ikke. Dette utgangspunktet har ligget fast gjennom både arbeiderparti- og høyreledete regjeringer de siste tretti årene.

De forventede demografiske endringene, med en relativt mindre andel i arbeidsfør alder, har samtidig gitt sterke politiske ønsker om *flere* – og ikke færre – i arbeid, og at folk bør stå *lenger* i arbeid. Borgerlønn kan således føre til at noen velger bort arbeidslivet, mens aldringen i befolkningen gjør at vi virkelig trenger «alle mann til pumpene». Dette taler også mot innføring av borgerlønn i de nærmeste tiårene før befolkningens alderssammensetning eventuelt skulle endre seg.

Selvfølgelig er det mulig å redusere prøvingen for å få sosialhjelp og samtidig høyne stønadsnivået uten at verken samfunnsmorale eller økonomien står i fare. Så når dagens regler forblir uendret, trass i kritikken mot disse, må det forstås som at det fortsatt bør skilles mellom verdig og uverdig trengende. Mot et slikt bakteppe er innføring av borgerlønn nærmest utenkelig.

63 Max Weber: *Den protestantiske etikk og kapitalismens ånd*, Pax forlag 1995; på tysk 1904–1905.

64 AOF 1981: *Vi har gått under faner og flagg. Et utvalg av arbeiderbevegelsens faner*.

65 Yngve Haagensen: *Gjør din plikt, krev din rett!*, Aschehoug biografiserie 2005.

Det er ingen politiske signaler, bortsett fra enkelte uttalelser fra politikere eller fra små sentrumspartier som Venstre og Miljøpartiet de grønne, som tar til orde for prøveordninger med borgerlønn.

Derfor vil et reelt alternativ om borgerlønn neppe bli utredet i større skala (NOU eller tilsvarende) de nærmeste årene, slik at det ville kunne oppstå reelle valgmuligheter som kunne føre til større partisvingninger.

En utredning vil måtte klarlegge for det første hva innføringen egentlig vil koste dersom alle over 18 år skal motta 2 G⁶⁶ (ca. 200 000 kr), eller 3 G for å passere fattigdomsgrenser, uten å være forpliktet til noen gjenytelse. Videre: Hvordan skal finansieringen skje? Med slike spørsmål konkluderer også samfunnsviteren og filosofen Braanen Sterri i en nylig publisert artikkel med at borgerlønn ikke bør innføres, selv om han ellers framfører en rekke gode argumenter for slik innføring.⁶⁷

Foreløpig er dette en idé hvis tid ikke er kommet. Om den kommer til Norge, er også på lang sikt et åpent spørsmål. På kort sikt er det de nåværende stønadsformene med sine ulike inngangsvilkår som vil være gjeldende. For tiden foretas stort sett innskrenkninger i inngangsvilkårene for ytelse til de mer «uverdig trengende», flyktninger og andre som kommer flyttende til Norge. Særlig interessant er dette sett i relieff mot de endringene i dagpengene og permitteringsreglene som skyldes pandemien, og myndighetenes beslutning om å stenge ned hele virksomheter med massearbeidsledighet som resultat. Her gis høyere ytelse enn de ordinære reglene tilsier, og de ytes over lengre tidsrom enn de ordinære reglene skulle tilsa. Partiene nærmest overbød hverandre i så måte, senest i januar 2021 der «firerbanden» (Ap, FrP, SP og SV) på nytt overstyrte regjeringens forslag om varigheten av permitteringsperioden. Igjen avspeiles forskjellen mellom de uverdige og verdige trengende.

4. Addendum

Om ikke annet, er det godt for faget Velferdsrett at borgerlønn ikke erstatter de mange stønadsformene som studentene i dag må lære seg, og ikke bare om hvordan reglene gjelder i Norge, men hvordan de skal vurderes i en EØS-sammenheng, jf. Nav-skandalen. Faget Velferdsrett vil lett kunne bli uten en tilsvarende interesse og betydning dersom alle borgerne for framtiden «bare» mottar en månedlig sjekk fra staten fra den dato de fyller 18 år.

De mer kompliserte reglene vi har i dag er samtidig en verdig utfordring for arbeidet til sosial- og arbeidsrettsgruppa på Jussbuss, som til daglig arbeider med svakerestilte gruppers rettsstilling innenfor både trygderetten og sosialretten.⁶⁸

66 Folketrygdens grunnbeløp som endres årlig gjennom forskrift, per 1. mai 2020 ble G satt til kr 101 351. Stønad til enslig forsørger og etterlatt ektefelle etter dødsfall (fra 2023) er 2,25 G.

67 Aksel Braanen Sterri: «Heller velferdsstat enn borgerlønn», *Norsk filosofisk tidsskrift* nr. 2-3/2020.

68 Se henholdsvis <https://foreninger.uio.no/jussbuss/saksomrader/trygderett> og <https://foreninger.uio.no/jussbuss/saksomrader/sosialrett> (Søkedato 11.09.21).